

Konzervace a restaurování interiéru kostela sv. Václava v Opavě

BcA. Josefina Pekárková

KONTAKT: josefinap@centrum.cz

Původně gotický dominikánský kostel Sv. Václava prošel v průběhu času několika přestavbami. Kostel byl postaven na počátku 14. století v gotickém slohu a patří k nejstarším památkám Opavy. V kapli Sv. Domínika můžeme dodnes obdivovat gotické nástěnné malby z první poloviny 14. století. Roku 1556, při velkém požáru Opavy, kostel i s klášteřem vyhořel. Po roce 1600 byl rekonstruován v renesančním slohu. Obětí požáru se stal ještě několikrát.

Jeho současná dochovaná podoba je výsledkem barokních úprav v 1. polovině 18. stol. Byly provedeny za převora Tomáše Pompeho, který rovněž zajistil malířskou výzdobu kleneb v presbytáři i hlavní chrámové lodi. Autorem je vřatislavský malíř Jan Ignác Depée. Po stržení gotických kleneb v celém kostele byly postaveny nové cihlové valené klenby s výsečemi, kamenné gotické pilíře byly osekány a doplněny cihlovými pilastry, kladím a korunní římsou. Také gotické mezilodní arkády byly sníženy cihlovou vestavbou barokních půlkruhových oblouků.

Další úpravy neměly kostel i s klášteřem po jejich zrušení císařem Josefem II. v roce 1788 a později, kdy už odsvěcený kostel sloužil různým účelům. Kostel byl přestavěn pro účely armády a přepatrován. Přizemí sloužilo k ustájení koní, v prvním patře bylo skladiště a pod barokními malbami vojáci bydleli. Presbytář je v současnosti uzavřen rovnou stěnou, která byla vystavěna v letech 1851–1861, kdy nahradila stržený polygonální závěr. Nad výraznou, profilovanou korunní římsou je cihlová valená klenba s lunetovými výsečemi, ve kterých jsou zasazena okna. Presbytář a hlavní loď odděluje půlkruhový vítězný oblouk s ornamentální výzdobou a nápisovým medailonem. Hlavní loď je od bočních oddělena pilastry, korunní římsa i klenba jsou ve stejné výšce jako v presbytáři.

Největším problémem se při restaurování kostela jevílo nadměrné zvlhčení stěn a kleneb v objektu, které v minulosti způsobilo migraci vodorozpustných solí. Jejich přítomnost byla patrná krystalizací na povrchu maleb i omítek a způsobovala praskání a odlupování barevné vrstvy. Se zvlhčením maleb, i s nevhodně zvolenými prostředky k zajištění barevných vrstev v minulosti, souvisel i rozsáhlý výskyt plísní na povrchu maleb i omítek v celém prostoru.

Malby na klenebních náběžích nad korunní římsou a fragmenty maleb v bočních lodích se nacházely v havarijním stavu. Na mnoha místech docházelo k oddělování nosných omítkových vrstev od podkladu, zřetelná byla i špatná koheze samotných omítek. Barevná vrstva se místy oddělovala od podkladu a vytvářela kapsy či puchýře, nebo se spolu s intonakem oddělovala od podkladové omítky a na mnoha místech již zcela odpadávaly kusy intonaka i jádrové omítky. Ve vrstvě barev i omítek jsou zřetelná četná mechanická poškození (ryté kresby, autogramy psané křídou a další), která pocházejí nejčastěji z doby, kdy byl prostor kostela přepažen, v nejvyšším patře bydleli vojáci a na klenbu bylo možné dosáhnout.

V posledních letech byl kostel využíván Domem umění jako výstavní prostor, odehrávaly se zde koncerty a různé kulturní akce. Další užívání prostoru ve stávajícím stavu nebylo z bezpečnostních důvodů možné pro havarijní stav omítek na stropěch.

Naším úkolem bylo v první řadě zafixovat stěny a stropy a zabránit jejich další degradaci. Při obnově kulturních památek existuje několik zásadních přístupů, které se mezi sebou liší v míře, kterou je do památky zasahováno – konzervace, restaurování a rekonstrukce. Nastává otázka, které historické etapy budou prezentovány, pokud byl objekt v minulosti přestavován. Prezentace interiéru kostela Sv. Václava v tomto stavu je velmi ojedinělá a estetické vyznění prostoru je výsledkem spolupráce, nesčetných diskusí a nakonec kompromisů mezi restaurátory, architekty a památkáři.

Restaurátorský zásah se týkal stěn v hlavní lodi a obou bočních lodí. Současnou podobu stěn tvoří mozaika historických omítek, barokních cihel, zdva z lomového kamene, gotických ostění a kovových prvků. Můžeme pozorovat gotickou hlazenou omítku, barokní pekovanou omítku a omítku z devatenáctého století, kterou pokrývají podpisy vojáků.

PRESBYTÁŘ A VÍTEZNÝ OBLOUK

Povrchy tmavších šedivých vápenných nátěrů byly celoplošně čištěny jak suchou cestou, tak omytím destilovanou vodou, ostatní plochy byly mechanicky očištěny od cementu a jiných stříkanců restaurátorským kladívkem a skalpelem. V místech defektů v omítkách i zdivu, které jsou pozůstatkem přepatrování kostela v 19. století, se nacházely zbytky novodobých omítek, které byly jako nevyhovující odstraněny. Podle návrhu bylo přikročeno k odsolování třinácti řad obnažených cihel a kamenného zdiva nad terénem, v celém prostoru presbytáře a jižní lodi. Směsí celulózy s destilovanou vodou bylo zdivo obkládáno zhruba v síle 2,5–3 cm a ponecháno pod igelitovou fólií 7 dní. Tento proces byl na všech uvedených místech dvakrát opakován. Podle potřeby bylo lokálně provedeno nové vyspárování cihel a tmely opatřeny lazurou odpovídající barevnosti. Zajištění se zde týkalo i omítek z 19. století, které byly hloubkově zpevňovány a fixovány zpět ke zdivu pomocí injektážního prostředku (tekutá směs Ledan na bázi hydraulického vápna). Okraje omítek byly upevňovány pomocí injekčních stříkaček směsí s hydraulickým vápnem a tmelením. Odstraněné omítky byly nahrazeny novými celovápennými s odpovídající strukturou povrchu, které byly nanášeny těsně pod úroveň původních omítek.

Obnažené zdivo (včetně barokních cihel) bylo zpevňováno postříkem Porosilu. Dřevěné armatury pod korunní římsou nebyly oproti původnímu návrhu všechny vyjmuty, byla provedena jejich revize a odstraněny pouze ty kusy, které byly napadeny dřevokazným hmyzem. Ostatní dřevěné prvky byly zpevněny solakrylem v xylenu a ponechány na místě. Železné desky kryjící táhla statického zajištění stěn byly opatřeny antikorozním nátěrem a zakryty novými omítkami, které byly, jako všechny ostatní, provedeny mírně pod úroveň starších dochovaných omítkových vrstev. Všechny nové omítky byly také opatřeny lokální barevnou lazurou, která odpovídala okolní barevnosti.

Stávající části korunní štukové římsy byly podle potřeby zpevněny, chybějící části byly podle návrhu ve vrchní části doplněny a obnoveny materiálem odpovídající struktury. Nakonec byly nové části opatřeny na povrchu barevnou lazurou, jejímž cílem nebylo imitovat barevnost originálu, ale pouze ztlumit vyznění doplňku.

HLAVNÍ LOŽ, MEZILODNÍ PILÍŘE A ZÁPADNÍ VNITŘNÍ STĚNA

Zcela destruované novodobé omítky byly odstraněny a místo nich byly provedeny nové vápenné v odpovídající struktuře, mírně pod úroveň starších dochovaných. Hluboké praskliny v omítkách a zdivu při západní stěně byly hloubkově injektovány Ledanem a tmeleny hrubším vápenným tmelem odpovídající struktury. Dochované omítky byly podle potřeby hloubkově injektovány, jejich okraje tmeleny a zpevněny konsolidantem, povrch v případě zvětrání zpevněn disperzí (Primalem, vždy do 3 %, aby nevytvářel na povrchu lesklý film). Obnažené zdivo bylo po očištění povrchu konsolidováno Porosilem (ředěný vodou 1:3) a lokálně vyspárováno vápenným tmelem. Všechny sondy byly ponechány odkryty a zakonzervovány ve stávajícím stavu fixází disperzí v nízké koncentraci. Nové tmely a omítky byly povrchově lazurovány.

SEVERNÍ BOČNÍ LOŽ

Na stěnách a klenbě v severovýchodním rohu lodi se objevovaly výkvěty plísní, které byly nejprve ošetřeny postříkem fungicidu Lautercid. Nejmladší omítky byly ponechány jako pohledové a byly povrchově mechanicky očištěny, lokálně omyty destilovanou vodou. Mechanicky byly rovněž čištěny omítky a zdivo od cementových stříkanců a injektáží.

Okraje starších omítek byly upevňovány tmely a hloubkově injektovány směsí s hydraulickým vápnem (Ledan), zvětralé omítky byly navíc zpevňovány Porosilem. Spodní hrany obnažené cihlové barokní plenty byly zpevněny a podtmeleny vápennými tmely, jejichž povrch byl lazurován. Obnažené zdivo bylo podobně jako na všech místech nejprve vyčištěno a poté lokálně vyspárováno, v případě potřeby také zpevněno postříkem Porosilu.

Fragmenty dochovaných barokních maleb na klenbě a na mezilodních obloucích byly nejprve opatrně mechanicky čištěny houbami Wish-up a poté lokálně zpevněny fixází (Primal v nízké koncentraci). Šedý nátěr překrývající části maleb byl ponechán a prezentován. Uvolněné barevné šupiny byly pomocí tampónů zpět uchyceny k podkladu (lokálně byl použit jako ředidlo etanol, který má lepší penetrační schopnost než voda). Spáry, vzniklé již před statickým zajištěním objektu, byly hloubkově zajištěny injektáží a zatmelením. Povrch všech nových tmelů a omítek byl barevně lazurován s ohledem na okolí.

JIŽNÍ BOČNÍ LOŽ

Během rozšířeného restaurátorského průzkumu vyšlo najevo, že omítková vrstva pod novodobým šedým nátěrem je barokní a nalézá se na ní červená štětcová podkresba. Sinopie byly na některých místech upřesněny uhlím. Šedý nátěr byl v celé ploše klenby sejmut. Odkryt byl proveden mechanicky restaurátorským kladívkem, skalpelem a skelným vláknem. Omítky byly konsolidovány postříkem Porosilu. Rovněž znečištěné byly omítky a zdivo v dolních částech od cementových stříkanců a injektáží. Po jejich očištění byly

havarijní části hloubkově zpevněny injektážemi a postříkem Porosilu. Obnažené zdivo bylo na zvětralých místech hloubkově konsolidováno postříkem Porosilu a lokálně vyspárováno vápenným tmelem. Odchlupující se části dochovaných omítek byly hloubkově zpevněny injektáží a okraje upevněny pomocí tmelů, v případě nesoudržnosti a drobení byl použit Porosil. Obnažené barokní cihlové plenty byly upraveny podobným způsobem jako v hlavní a severní lodi, stejně tak krycí desky táhel. Sondy byly rovněž ponechány a povrch všech vrstev byl zajištěn fixáží Primalem. Všechny nové spáry a tmely byly strukturou přizpůsobeny dochovaným částem a opatřeny barevnou lazurou s ohledem na okolí.

Fragmentární malby na klenebních náběžích (řada zrcadel s výjevy ze života dominikánského řádu, které pochází z pozdější etapy prací než podkresba), klenbě a mezilodních obloucích byly zcela dočištěny od druhotných vrstev nátěrů mechanicky (skalpel, pryž, guma, skelné vlákno). Jejich povrch byl zpevněn fixáží (Primal, do 3% koncentrace), případné šupinky byly přitlačeny zpět k podkladové omítce tampónem.

Na západní a východní stěně lodi se po čištění objevily ucelené zbytky maleb architektury, na jiných místech podkresby architektonických částí překladů a sloupů. V medailonech byly identifikovány zbytky písma, v medailonu na východní stěně fragmenty zlacení.

ŠTUKOVÝ POLYCHROMOVANÝ NÁHROBEK V JIŽNÍ STĚNĚ JIŽNÍ LODI

Předmětem konzervace byl i jediný dochovaný náhrobek vsazený do vnitřní zdi bývalého kostela, polychromovaný, štukový. Jeho povrch byl nejprve ometen od pavučin a prachu a nasucho opatrně očištěn štětcí, případně gumou, v případě většího znečištění obkladem s destilovanou vodou. Dočištěný povrch náhrobku byl poté zafixován zpevňovacím prostředkem Paraloidem ve 2% koncentraci a po vyschnutí byl zabalen do netkané textilie a zakryt fólií. Klenba hlavní lodi nebyla součástí této, zatím poslední, etapy oprav.

V kostele Sv. Václava lze za výjimečnou zajímavost považovat jasně viditelné zásahy z doby Josefa II., kdy kostel sloužil jako kasárna a do hlavní lodi byla vestavěna dvě podlaží. Na postranních zdech hlavní chrámové lodi vidíme pásy cihel, které dokládají umístění dřívějších pater, a dále je zřetelně vidět, kde byly kdysi probourány dveře a okenní otvory.

Prezentace interiéru ve stávajícím stavu je unikátním zásahem. Návštěvník kostela bude mít možnost vstoupit do historie a pozorovat všechny její doklady. Po zpřístupnění kostela se zde budou opět odehrávat výstavy, koncerty a další kulturní akce.

« Část vítězného oblouku a severní stěny presbytáře s doplněním nových omítek, stav po konzervaci.

< Jižní loď po restaurování

« Průhled z jižní lodi kostela do hlavní lodi, stav po konzervaci.

< Ukázka různých časových etap na pilíři: gotické kamenné zdivo, raně barokní iluzivní drapérie, barokní dozdvívka a pozdně barokní figurální zrcadlo.

Část vítězného oblouku a severní stěny presbytáře s doplněním nových omítek, stav po konzervaci.

Jižní loď po restaurování

Průhled z jižní lodi kostela do hlavní lodi, stav po konzervaci.

Ukázka různých časových etap na pilíři: gotické kamenné zdivo, raně barokní iluzivní drapérie, barokní dozdívka a pozdně barokní figurální zrcadlo.